

Etyka między doświadczeniem
a ontologią

Krąpiec – Ingarden – Czeżowski

r o z p r a w y

WALDEMAR KMIECIKOWSKI

Etyka między doświadczeniem
a ontologią

Krapiec – Ingarden – Czeżowski

Na okładce wykorzystano: Claude Monet, *Japoński mostek w Giverny*

Korekta: Zofia Błajek

Recenzja wydawnicza: ks. prof. dr hab. Antoni Siemianowski (UAM)

© Copyright by Waldemar Kmicikowski
© Copyright by Flos Carmeli, Poznań 2013

FLOS CARMELI Sp. z o.o.
Wydawnictwo Warszawskiej Prowincji
Karmelitów Bosych
ul. Działowa 25; 61-747 Poznań
tel.: 61 856 08 34; faks: 61 856 09 47
e-mail: wydawnictwo@floscarmeli.poznan.pl
www.floscarmeli.pl

ISBN: 978-83-62536-90-0

Dedykuję mojej Żonie

*której miłości, mądrości i wieloletniej cierpliwości
zawdzięczam powstanie tej książki.*

Dziękuję Jej za darowany mi czas....

*Ufając, że sens tego daru wykracza poza tę książkę
a zostanie odkryty także przez*

Jakuba, Pawła i Krzysia

autor

SPIS TREŚCI

Wykaz skrótów	9
WSTĘP	11

CZĘŚĆ I

Rekonstrukcje i interpretacje

Rozdział 1.

Etyka w optyce metafizyki: Krąpiec	19
1. Prymat metafizyki.....	19
2. Działanie. W cieniu jedności i analogii.....	24
3. O strukturze człowieka	31
4. Osobowy dialog z rzeczywistością.....	40
5. W stronę decyzji: człowiek w działaniu	47
6. Natura moralności.....	66
7. Moralność w obliczu prawa naturalnego	77
8. Etyka w obrębie metafizyki.....	90

Rozdział 2.

Etyka w paradygmacie fenomenologii: Ingarden	95
1. Ontologiczny rygorizm. Fenomenologia istotnościowa.....	95
2. Między normą a wartością.....	111
3. Aksjologiczna <i>gęstość</i>	118
4. Istota moralności	130
5. Podmiot w przestrzeni aksjologiczno-moralnej.....	140
6. Między idealnością a konkretyzacją – moralna <i>powinnościowość</i>	163

Rozdział 3.

Etyka w perspektywie nauki: Czeżowski.....	177
1. W przestrzeniach nauki	177
2. U źródeł etyki: doświadczenie.....	194
3. W stronę językowej konstrukcji	207
4. Dygresja ontologiczna – ku faktyczności wartości.....	231
5. Wartość pomiędzy podmiotem a bytem	239
6. Szczęście a miłość bliźniego	251

CZĘŚĆ II

Dyskusje i propozycje

Rozdział 4.	
Spór o genezę i naturę etyki.....	267
1. Warunki zaistnienia moralności.....	267
2. Cechy konstytutywne moralności	300
Rozdział 5.	
Blaski i cienie aksjologicznego ugruntowania etyki	335
1. Kłopoty z wartościami moralnymi	335
2. Dygresja normatywno-kryterialna	358
3. W dystansie wobec imperatywnej powinności.....	375
4. Etyka bez wartości?	391
Rozdział 6.	
Moralność między faktycznością a ontologią	403
1. Bytowe źródła moralności	403
2. Ontologiczne uwięzienie etyki	426
3. Etyka wobec minimum ontologicznego	447
Ku syntezie.	
Powrót do punktu wyjścia etyki – <i>moralne wydarzenie się</i>	477
 ZAKOŃCZENIE.....	 503
 Bibliografia.....	 513
Indeks osób	523
Summary	527

WYKAZ SKRÓTÓW

- Aktualność* – „Ruch Filozoficzny” (*Aktualność filozofii Tadeusza Czeżowskiego. Teksty zebrane w 120. rocznicę urodzin*) 66 (2009), nr 4.
- Dziedzictwo* – *Tadeusz Czeżowski (1889-1981). Dziedzictwo idei: logika – filozofia – etyka*, red. W. Tyburski, R. Wiśniewski, Toruń 2002.
- Księżeczka* – R. Ingarden, *Księżeczka o człowieku*, Kraków 1987.
- Odczyty* – T. Czeżowski, *Odczyty filozoficzne*, Toruń 1958.
- PEF – *Powszechna encyklopedia filozofii*, kom. nauk. M. A. Krąpiec [i in.], red. A. Maryniarczyk [i in.], Lublin 2000-2009, t. 1-10.
- Pisma* – T. Czeżowski, *Pisma z etyki i teorii wartości*, pod. red. J. Smoczyńskiego, Wrocław 1989.
- Prawda istnienia* – *Prawda istnienia. Ku rozumieniu metafizyki M. A. Krąpca OP*, red. J. Tupikowski, Warszawa 2009.
- Spór* – *Spór o istnienie świata*, Warszawa 1987, t. 1-2 cz. 2.
- Studia* – R. Ingarden, *Studia z estetyki*, Warszawa 1957-1966-1970, t. 1-3.
- Wprowadzenie* – *Wprowadzenie do filozofii*, M. A. Krąpiec, S. Kamiński, Z. J. Zdybicka, A. Maryniarczyk, P. Jaroszyński, Lublin 1999.

WSTĘP

W dzisiejszej rzeczywistości refleksja nad etyką wydaje się znajdować szczególne uzasadnienie. Narastający kryzys zaufania do zdolności poznawczych człowieka i przekonanie o braku niezmiennych prawd znajduje swój wyraz także w przestrzeni rozważań etycznych. Baumanowski opis dotyczący kondycji współczesnego człowieka zdaje się trafnie wskazywać, że człowiek epoki ponowoczesnej jawi się jako ten, któremu brakuje rozeznania odnośnie do prawomocności podstawowych moralnych wyborów. Podległy nieustannej fluktuacji wzorów etycznych żyje on w epoce, w której realizuje się zmierzch etyki, a która równocześnie – narastającą globalizacją – obciąża człowieka odpowiedzialnością za wydarzenia wymykające się jego bezpośrednim wpływom. Postmodernistyczna narracja wtłacza człowieka w przestrzeń niepewności decyzji moralnych i separuje go od jakiegokolwiek postaci inteligibilności bytu, który jako niestabilny i aporetyczny nie może dostarczać racjonalnego fundamentu moralnym rozstrzygnięciom, a etyczną normatywność pozbawia obiektywnego sensu. Podmiot aktywności moralnej staje się samotny i bezradny wobec *milczącej* rzeczywistości, z której postmodernizm usunął jakiekolwiek ślady moralnych imponderabiliów i której jedynym *logosem* uczynił płynność i aracionalność.

Nie jest jednak tak, aby współczesny człowiek był pozbawiony możliwości odnalezienia filozoficznej refleksji, która odsłaniałaby racjonalny fundament moralnych wyborów, a etykę chroniłaby przed arbitralnością rozstrzygnięć i przed Baumanowskim podejrzeniem o kodyfikacyjną imperialność. Ten postulat spełnia etyka rozwijana przez trzech wybitnych polskich myślicieli – Mieczysława Alberta Krąpca, Romana Ingardena i Tadeusza Czeżowskiego. Każdy z nich prezentuje wprawdzie odrębne koncepcje etyczne, lecz wspólna jest im perspektywa badawcza, którą wyznacza przekonanie o zrozumiałości rzeczy-

wistości i zdolności człowieka do jej odsłaniania. W tejże perspektywie prawda o dobru jest wolna od postmodernistycznego *milczenia* i pozwala na konstytucję racjonalnego dyskursu etycznego; dyskursu, w którym aktywność moralna nie jest skazana na nieusuwalny niepokój, lecz potrafi wskazać na własne źródła.

Celem naszych rozważań nie jest jednak polemika z duchem *płynnej nowoczesności*, lecz zbadanie – pojawiających się na polu etyki – relacji zachodzących pomiędzy doświadczeniem a ontologią. Problemem badawczym staje się charakter wzajemnego stosunku wymienionych obszarów dyskursu etycznego. Możemy przecież zapytać, czy doświadczenie i ontologia w horyzoncie etyki wykluczają się, dopełniają się czy może rodzą obustronne napięcie. Podobnie zresztą możemy zapytać o to, co w etyce stanowi płaszczyznę pierwotną, a co wtórną – wierność doświadczeniu czy też całościowej wizji rzeczywistości – i na ile pierwotny wybór wpływa na kształt teorii etycznej. W przedstawianej pracy zatem badamy relacje doświadczenia i ontologii, a także dwóch nastawień badawczych, aby stworzyć sobie płaszczyznę dyskusji tego zagadnienia.

Zarysowany wyżej problem eksplorujemy w oparciu o trzy kształty polskiej etyki, które reprezentują trzy paradygmaty etyczne. Poruszamy się w klasycznej przestrzeni tomistycznej oraz – w kontekście współczesności – w fenomenologii i perspektywie naukowo-empirycznej. Tę przestrzeń wyznacza nam dyskurs Mieczysława Alberta Krąpca, Romana Ingardena i Tadeusza Czeżowskiego. Każdy z wymienionych filozofów reprezentuje odmienną orientację metodologiczną w sprawie możliwości i dróg budowania etyki, jakkolwiek są też w ich postawach elementy wspólne. Etyka Mieczysława Krąpca urzeczywistniana jest w ramach modelu tomistycznego, Roman Ingarden prezentuje nam konsekwentną postawę fenomenologiczną, a Tadeusz Czeżowski urzeczywistnia swoją myśl w obrębie badań naukowych. Odrębność wymienionych paradygmatów, a równocześnie konsekwentne respektowanie ich istotnych elementów przez głównych dyskutantów umożliwia nam pogłębienie refleksji nad relacją, która w etyce zachodzi między doświadczeniem a ontologią.

W kontekście przedstawionego wyżej problemu badawczego konieczne wydaje się sprecyzowanie nadrzędnych kategorii badawczych, czyli „doświadczenia” i „ontologii”. Jest to tym bardziej naglące, że terminy te funkcjonują w różnych znaczeniach i jako takie pozbawione są jednoznaczności. Istnieje jednak zasadnicza różnica pomiędzy wąskim pozytywistycznym i neopozytywistycznym ujęciem doświadczenia, w którym dominuje poziom zmysłowości, a ujęciem fenomenologicznym, w którym mamy wielość doświadczalnych odniesień. Podobnie jak istnieje odrębność pomiędzy fenomenologiczną skłonnością do przeniesienia przedmiotu doświadczenia ejdetycznego w przestrzeń idealną a realistycznym miarzeniem doświadczenia w jednostkowość rzeczy realnie bytującej¹.

Nie podejmując się dyskusji co do słuszności w sprawie natury doświadczenia, zaznaczyć musimy, że w niniejszym studium termin „doświadczenie” stosowany jest w szerokim rozumieniu tego pojęcia i oznacza ujęcie poznawcze o charakterze bezpośrednim, naocznym, intuitywnym i źródłowym. Obecne w rozprawie „doświadczenie” będzie zatem mogło objąć m.in. intelektę pierwszych zasad Arystotelesa i św. Tomasza, intuicję aintelektualną Bergsona, jak również – ewentualnie istniejące – doświadczenie metafizyczne Ingardena². Proponowane rozumienie doświadczenia zbliża się do określenia Buksińskiego, zgodnie z którym „doświadczenie znaczy doznawanie czegoś, gdy się jest otwartym na coś. Jest to proces, w którym podmiot nabywa coś, co może zachować lub czym może podzielić się z innymi”³.

Również drugie z kluczowych pojęć domaga się uściślenia. Bowiem ontologia jest terminem, który można odnieść zarówno do założeń egzystencjalnych danej teorii naukowej (W. V. Quine), do pewnych systemów logiki formalnej (S. Leśniewski) czy ogólnej teorii przedmiotu

¹ Por. Arystoteles, *Metafizyka*, 980b, tłum. K. Leśniak, Warszawa 1983, s. 3-4; M. A. Krąpiec, *Doświadczenie* w: PEF, t. 2, s. 673n; A. B. Stępień, *Doświadczenie*, w: *Leksykon filozofii klasycznej*, red. J. Herbut, Lublin 1997, s. 119n; A. Podsiad, *Doświadczenie*, w: *Słownik terminów i pojęć filozoficznych*, Warszawa 2000, s. 187.

² Por. A. Podsiad, *Doświadczenie*, dz. cyt., s. 187; A. B. Stępień, *Doświadczenie*, dz. cyt., s. 120; *Spór*, t. 1, s. 62.

³ T. Buksiński, *Przemiany doświadczenia*, w: *Doświadczenie*, red. T. Buksiński, Poznań 2001, s. 7.

(A. Meinong). Pluralizm znaczeniowy „ontologii” pogłębia m.in. Ingarden (który także zapomnieć o metafizycznej faktyczności i przedmiot ontologii znajduje w zawartości idei i czystych jakościach idealnych), M. A. Krąpiec (który preferując termin „metafizyka”, dystansuje się od ontologii jako esencjalistycznej teorii bytu możliwego) czy Heidegger postulujący odniesienie ontologii fundamentalnej do analizy *Dasein*⁴. Dystansując się od merytorycznego odniesienia do wielości „ontologii” – unikając problematyzowania kontrowersji dotyczących różnych koncepcji ontologicznych i dążąc do ujednoczenia rozumienia terminu „ontologia” – uznamy, że w niniejszym studium termin „ontologia” oznaczać będzie zarówno teorię bytu aktualnego, faktycznego, jak i teorię bytu możliwego. Tym sposobem rozumienie ontologii w prezentowanej rozprawie będzie zgodne z duchem ujęcia Christiana Wolffa, dla którego termin „byt” obejmował swym zakresem także poziom możliwości⁵, co umożliwi nam odnoszenie tego terminu zarówno do Ingardena, jak i do Krąpca, a także akceptację twierdzenia, że ontologia, to „podstawowa dyscyplina filozoficzna posługująca się pojęciami o najszerszym możliwym zakresie, dotycząca czegokolwiek (czegoś w ogóle, przedmiotu, bytu, możliwości itp.) w jego zasadniczym aspekcie”⁶.

Wyznaczywszy sobie w powyższy sposób znaczenie nadrzędnych terminów stosowanych w książce kilka uwag poświęcimy jej strukturze.

Część pierwsza książki jest próbą wiernej rekonstrukcji koncepcji etycznych reprezentowanych przez tytułowych filozofów. W sposób wyczerpujący ma ona pokazać oryginalność etyki każdego z nich, a równocześnie osadzić ją na tle najbardziej charakterystycznych znamion

---

⁴ Por. J. Wojtysiak, *Słownik wybranych terminów filozoficznych*, w: A. B. Stępień, *Wstęp do filozofii*, Lublin 1995, s. 373n; J. Wojtysiak, *Ontologia*, w: *Leksykon filozofii klasycznej*, dz. cyt., s. 409nn; tenże, *Ontologia czy metafizyka*, w: *Studia metafizologiczne. Dyscypliny i metody filozofii*, red. A. B. Stępień, T. Szubka, Lublin 1993, s. 101nn; A. B. Stępień, *Ontologia: typy i status poznawczy. Ontologia a metafizyka*, w: *Studia metafizologiczne. Dyscypliny i metody filozofii*, dz. cyt., s. 9nn; *Spór*, t. 1, s. 45; W. Stróżewski, *Ontologia*, Kraków 2004, s. 42n.

⁵ Por. M. Kuehn *Christian Thomasius i Christian Wolff*, w: *Historia filozofii zachodniej*, red. R. H. Popkin, Poznań 2003, s. 486n; M. A. Krąpiec, *Okresy i główne nurty filozofii*, w: *Wprowadzenie*, s. 64.

⁶ J. Wojtysiak, *Ontologia*, dz. cyt., s. 409.

ich filozoficznej refleksji. W zamierzeniu poszczególne rozdziały miały stanowić autonomiczne względem siebie całości eksplikujące dorobek myśli etycznej Krąpca, Ingardena i Czeżowskiego. Z racji dążenia do wnikliwej prezentacji owego dorobku każdy rozdział poprzedzony został ogólną charakterystyką filozofii poszczególnych myślicieli. Pozwoliło to z jednej strony na wyznaczenie szerszej perspektywy badawczej, na tle której pojawiła się etyka Krąpca, Ingardena i Czeżowskiego, a z drugiej strony umożliwia wyraźniejsze prześledzenie różnic zachodzących między modelem tomistycznym, fenomenologicznym i modelem zbudowanym na gruncie naukowym, znajdujących wszak wyraz w odmienności podejścia do problematyki etycznej i uzyskanych rozstrzygnięć.

Część drugą książki stanowi metaetyczna refleksja wyrastająca z przemyśleń etycznych Krąpca, Ingardena i Czeżowskiego. Z tej perspektywy ich rekonstrukcja zawarta w części pierwszej stanowi jedynie etap przygotowawczy, w którym uzyskujemy wyjściowy materiał badawczy do kolejnej fazy eksploracji problematyki etycznej. W niej bowiem podejmujemy próbę krytycznego zastanowienia się nad prezentowanymi koncepcjami. Eksponujemy tutaj zarówno walory, jak i braki odkrywane w analizowanych etykach. Dominującym pryzmatem interpretacyjnym, poprzez który spoglądamy tutaj na stanowiska poszczególnych filozofów, jest nie tylko wewnętrzna koherencja ich dyskursu, lecz – przede wszystkim – miejsce, jakie zajmuje w nich ontologia i doświadczenia. Z tej bowiem perspektywy śledzimy przebieg refleksji tytułowych filozofów i dyskutujemy naczelny problem.

Efektom analiz pierwszego rozdziału *Dyskusji i propozycji* – skoncentrowanego zarówno na prezentacji warunków koniecznych do pojawienia się moralności, jak i określeniu jej natury – stało się sklasyfikowanie tych stanowisk jako intuicjonizmu i naturalizmu etycznego. Pierwszy wariant reprezentuje zarówno autor *Książeczki o człowieku*, jak i autor *Odczytów filozoficznych*. Koncepcja naturalistyczna została natomiast przypisana autorowi *Metafizyki*.

Kolejne dwa rozdziały części drugiej doprowadzają nas do eksplikacji pewnych niejasności obecnych w etyce tytułowych myślicieli. Zarówno intuicjonizm aksjologiczny Ingardena i Czeżowskiego, jak i naturalizm

Krapca, ujawniają inkoherencje w obrębie własnych stanowisk. W trakcie dyskusji okaże się także, że oba modele refleksji etycznej – w różnym charakterze i stopniu – przeniknięte są motywem ontologicznym. Zaznacza on swą obecność zarówno w intuicjonizmie, jak i etycznym naturalizmie, w perspektywie aksjologicznej, ale i w naturalistycznym dystansie wobec wartości. Pomimo zasadniczej odrębności obu tych stanowisk, każde z nich pokazuje swój ontologiczny komponent, aczkolwiek jego miejsce i specyfika są różne, co skorelowane jest z różnymi postaciami relacji pomiędzy doświadczeniem a ontologią. Prowadzona dyskusja odsłania również metodologiczną zasadność zarówno etyki zdystansowanej wobec ontologicznej penetracji, jak i etyki fundamentalnej, która otwiera się na ontologię i dąży do umieszczenia przestrzeni doświadczalnej w szerszym polu interpretacyjnym.

Szczególnym zwieńczeniem dyskusji inspirowanej etyką Krapca, Ingardena i Czeżowskiego stanie się propozycja *moralnego wydarzenia się* stanowiącego fakt moralny odsłaniany w doświadczeniu moralnym.

W książce wykorzystujemy przede wszystkim teksty źródłowe, a opracowania służą jedynie jako pewne uzupełnienie toczonych badań. Za fundament naszego metaetycznego spojrzenia uznaliśmy bowiem oryginalność etyki Krapca, Ingardena i Czeżowskiego, natomiast inspiacyjny wpływ wymienionych filozofów na etyczne dyskusje toczone wokół ich koncepcji stanowi tylko wtórne tło naszych rozważań. Stąd właśnie dominacja materiałów źródłowych.

W prezentowanych badaniach zastosowano metodę analityczno-syntetyczną. Dzięki niej zdołaliśmy dokonać w części pierwszej eksploatacji zasadniczych motywów etyki rodzimych filozofów, a w drugiej odsłoniliśmy wspólne momenty ich etycznego dyskursu. W eksplikacji tychże motywów pomogło hermeneutyczne podejście do materiałów źródłowych. Natomiast elementy metody ejdetycznej odegrały doniosłą rolę w poznawczej penetracji *moralnego wydarzenia się* i umożliwiły dotarcie do jego doświadczalnych komponentów.